

“DİVANU LUGATI’T-TÜRK”TE KADIN İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

İsmail ERDOĞAN *

Öz

Kadın, hemen her dönemde üzerinde olumlu ve olumsuz düşüncelerin ileri sürüldüğü bir konu olarak da görülmüştür. Bazı dönemlerde kadının erkeklerin alt cinsi, bazı dönemlerde ikinci sınıf insan, bazı dönemlerde utanılacak bir varlık ve çok az olarak da erkek ile eşit bir varlık olarak değerlendirilmiştir. Türk tarihinde ise kadın genel olarak erkek ile eşit konumda bulunmuş ve bunun için de karı kocadan her biri diğeri için “eş” olarak kabul edilmiştir. Bu çalışmada, henüz yeni Müslüman olmuş olan Türk milletin ilk ve en geniş kapsamlı sözlüğü konumundaki Kaşgarlı Mahmud’un *Divanu Lüğâti’t-Türk* adlı eserinde kadın ile ilgili kavramlar ele alınacaktır. Adı geçen eserde kadın ile ilgili hemen her alanda bir ya da birkaç kelimenin bulunması, Türk Milleti’nin kadına verdiği önemli göstermesi bakımından önemlidir.

Divan’da kadın ile ilgili kelimelerden bir kısmı şöyledir: Kadın anlamında “*uragut*”, hatun anlamında “*katun*”, anne anlamında “*ana/hana*”, sütanne anlamında “*awurta*”, teyze anlamında “*kükü/küküy*”, soylu kadın anlamında “*kunçuy*”, hanedan soyundan gelen kadın anlamında “*oqlagu katun*”, şehzade kızları anlamında “*tarım*”, üvey kız anlamında “*baldır kız*”, cariyeye anlamında “*as, ay, awınçu, kaçaç, kız, kümüş, kün, tal bodlug, yinçü /cinçü, yinçge kız*”, yaşlı kadın anlamında “*kurtga*”, süslenmiş kadın anlamında “*yaldırık*”, mihir anlamında “*başın, kalın*”, dul kadın anlamında “*tul tugsak*”, yaşmak anlamında “*bürüncük, saraguç*”, küpe anlamında “*tolgag*”, temiz-pürüzsüz anlamında “*özök*”, fahişeye anlamında “*ekek*”, lezbiyen anlamında “*sürtük*”, kadının en küçük kız kardeşi anlamında “*baldız*”, erkeğin küçük kız kardeşi anlamında “*sinil*”, kadının küçük erkek kardeşi anlamında “*yurç*”, gelin anlamında “*kelin, egetlig*”, kadının eniştesi anlamında “*namıja*”, ağabeyin hanımı anlamında “*yenge*”, kadının anne, baba ve kardeşi gibi yakınları anlamında “*tünür*”, işve ve cilve anlamında “*kılınç*”, evlenmek anlamında “*beglenmek*” gibi kelimeler Divânu Lüğâti’t-Türk’te yer alan sözcüklerden bazılarıdır.

Anahtar Kelimeler: Kaşgarlı Mahmud, Divânu Lüğâti’t-Türk, Kadın, Uragut, Kayın

* Prof. Dr. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı, is-mailerdogan@firat.edu.tr

Abstract

Conceptions Related to ‘Woman’ in “*Dīvānu Lugat al-Turk*”

Woman have almost always been a matter in which both negative and positive ideas have been put forward. Through over history, woman have been considered the sub-species of men, sometimes as second class citizens and at times as human beings to be ashamed of and almost never equal to men. In Turkish history however, woman has been portrayed as equal to men and men and woman have been classified as equal partners. In this study, the image of women will be investigated in *Dīvānu Lugat al-Turk*, which is known as the first Turkish dictionary that was written by Mahmut of Kashgar after he accepted Islam. In the aforementioned work, the presence of one or more words in almost all areas related to women in the work is important because it shows the significance the Turkish nations gave to women.

Some of the words regarding women in *Divanu Lüğâti’t-Türk* are as follows: “*Uragut*” meaning women, “*katun*” meaning shorty, “*ana/hana*” meaning mother, “*awurta*” meaning foster-mother, “*kükü/ küküy*” meaning aunt, “*kunçuy*” meaning noblewoman, “*oqlagu katun*” meaning female descendant dynasty, “*tarım*” meaning princes girls, “*baldır kız*”, meaning stepdaughter, “*as, ay, awınçu, kaçaç, kız, kümüş, kün, tal bodlug, yinçü /cinçü, yinçge kız*” meaning concubine, “*kurtga*” meaning old woman, “*yaldırık*” meaning dolly / decorated woman, “*başın and kalın*” meaning mehr, “*tul uğsak*” meaning widow, “*bürüncük and saraguç*” meaning scarf, “*tolgag*” meaning earring, “*özök*” meaning clean-smooth, “*sürtük*” meaning lesbian, “*baldız*” meaning the youngest sister of the woman, “*ekek*” meaning whore, “*sinil*” meaning younger sister of men, “*yurç*” meaning younger brother of the woman, “*kelin ve egetlig*” meaning bride, “*namija*” meaning womens brother-in-law, “*yenge*” meaning the woman’s brother’s wife, “*tünür*” meaning relatives of the woman, “*kılınç*” meaning coquetry and twist and “*beglenmek*” meaning woman to marry.

Key Words: Kaşgarlı Mahmud, Divānu Lüğâti’t-Türk, Woman, Uragut, Kayın

1. Giriş

Divānu Lüğâti’t-Türk, Kaşgarlı Mahmut tarafından Bağdat’ta 1072-1074 yılları arasında yazılan Türkçe- Arapça bir sözlüktür. Eser, Türk dilinin bilinen en eski sözlüğü olup, Orta Asya yazı Türkçesi hakkında en kapsamlı bilgileri içermektedir. Eserin elyazması nüshası 638 sayfa olup, yaklaşık 9000 Türkçe kelime ayrıntılı bir biçimde Arapça olarak açıklanmıştır. Ayrıca Türklerin tarihine, coğrafi yayılımına, boylarına, lehçelerine ve yaşam tarzlarına ilişkin kısa bir önsöz ve metin içine serpiştirilmiş bilgiler mevcuttur.

Eser aynı zamanda muhtelif Türk lehçelerinden de sözcükler derleyerek tam anlamıyla yazıldığı çağın Türkçesi olma özelliğini de kazanmıştır. Çünkü Kaşgarlı, Türkmen, Oğuz, Çigil, Yagma ve Kırgız gibi Türk lehçelerini en mükemmel surette elde ettiğini belirtmektedir. (Kaşgarlı, 2014: 2). Böylece Türk dili ile Arap dilinin at başı beraber yürüdükleri kanaatine varmıştır.

Kaşgarlı Mahmud, Türkçe'nin her alanda o zamanın bilim ve din dili olan Arapça ile yarışacağını ve hatta ondan daha da ileri olduğunu göstermek istemiş ve bu görüşüne dinî bir gerekçe de bulmuştur.

Klasik Arap sözlük yazım ilkelerine göre hazırlanmış olan kitap, Kaşgarlı Mahmut'un Türk boyları hakkındaki etraflı bilgisinin yanı sıra, Arap filolojisi konusunda da bir uzman olduğunu göstermektedir.

Kaşgarlı Mahmud'un, Türk dilinin cümle yapısı bilgileri diye çevirebileceğimiz *Kitabu Cevâhirü'n-Nahv fi Lûgati't-Türk* adlı bir eseri daha vardır. Ancak bu ikinci eser bugün elimizde değildir. (Akün, 2002 /XXV: 9-14.)

Bu çalışmada, Türk Dili'nin en eski sözlüğü olarak kabul edilen Kaşgarlı Mahmut'un *Divânu Lügâti't-Türk* adlı eserinde yer alan kadın ile ilgili kavramlar ele alınacaktır. Bu bağlamda kadınlara ait isim, unvan, sıfat, giysi, takı, akrabalık ilişkisi, ünlem, edat, evlilik, boşanma ve bedensel özelliklerini niteleyen kelimeler tespit edilerek bir değerlendirmeye gidilecektir.

2. Divanu Lügâti't-Türk'te Kadın ile ilgili Kelimeler

Divanu Lügâti't-Türk'te kadınla ilgili çok sayıda kelime bulunmaktadır. Biz bu kelimeleri doğrudan kadın kavramını karşılayanlar, kadınlara ait unvanlar, giyim- kuşama ait olanlar, cariyeye ve hizmetçilere ait olanlar, kadınlara ait sıfatlar, akrabalık bağlarını gösterenler, ünlem edatları, evlilik, boşanma ve doğum gibi durumları belirtenler, bedensel özellikleri belirten ve diğer alanlara ait olan kelimeler olmak üzere birçok gruba ayırabiliriz.

2.1. Doğrudan kadın kavramını karşılayan kelimeler

Önce şunu belirtelim ki günümüz Türkçesinde kullandığımız “kadın” sözcüğünün Divan'daki tam karşılığı “*uragut*” (Kaşgarlı, 2014: 71, 81, 82, 99) kelimesidir.

Uragut kelimesinin, Karahanlı ve Harezmi Türkçesi dönemi metinlerinde de “kadın, dişi, eş, zevce” gibi anlamlarda kullanıldığı tespit edilmiştir. Bil-

hassa Orta Asya Kur’an tercümelerinde “uragut” kelimesinin kadın ve kız gibi anlamlarda kullanıldığı görülür (Güner, 2013: 2660).

Kimi araştırmacılar günümüz yazı dillerinde kadın ve eş anlamında kullanılan “avrat” kelimesinin “uragut” sözcüğünün zaman içinde ses değişikliğine uğrayarak (uragut>uravut>uravat>urvat>arvat) avrat şekline gelmiş olabileceğini ileri sürmektedirler. Ancak kimi araştırmacılar ise “avrat” kelimesinin Arapça “avret” kelimesine dayandığını ifade etmektedirler (Güner, 2013: 2659).

Divan’da “*eşler (eşiler)/ işler*” sözcüğü de kadın kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır (Kaşgarlı, 2014: 58). Ancak bu kelimenin kullanımı çok yaygın olmadığı için, “*uragut*” kelimesini bugünkü kullandığımız kadın sözcüğünün tam karşılığı olarak görebiliriz.

Divan’da kadın anlamına gelen sözcüklerden birisi de “*ewlük*” kelimesidir (Kaşgarlı, 2014: 115).

Divan’da ayrıca “*kadın*” kelimesi de bulunmaktadır. Ancak bu kelime, günümüz Türkçesindeki “*kayın*” sözcüğünün tam karşılığı olarak yer almaktadır. Bilindiği gibi “*kayın*” sözcüğü hem bugün kullandığımız “*kayın*” ağacı, hem de karı ve kocanın birbirine nispetle erkek kardeşlerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Divan’da ise her iki anlamda da “*kadın*” sözcüğü kullanılmıştır (Kaşgarlı, 2014: 173, 230, 497).

2.2. Kadınlar İçin Unvanlar Olarak Kullanılan Kelimeler

Divan’da kadınlara ait unvanları belirtmek için çok sayıda kelime kullanılmaktadır. Bu kelimeler de Türk toplumunda kadının yeri ve konumunu tespit etmek için son derece önemlidir. Zira Türk toplum yapısında kadın ile erkek birbirine “*eş*” olarak kabul edilmektedir. Eş ise eşit, emsal, denk ve çift teşkil eden iki şeyin her biri olarak tanımlanmaktadır (Doğan, 1992: 330).

Divan’da kadınlara verilen unvanları karşılamak için kullanılan kelimelerden bazılarını şöyle sıralamak mümkündür:

Katun (Hatun): Afrâsyab¹ soyundan gelen bütün kadınlara verilen bir unvan olarak kullanılmıştır. *Xan ışı bolsa katun ışı kalır* (Hakanın işi olduğu zaman hatunun işi bırakılır) (Kaşgarlı, 2014: 177).

1 Divânü Lügati’t-Türk’te Afrasiyab’ın Alp Er Tunga adlı efsanevî karakter ile aynı kişi olduğu belirtilmiştir. Osman Turan ise Afrasiyab’ı tarihi ve milli ananeye uygun olarak, Oğuzhan ile birleştirdiklerini belirtmiştir. Turan, 1995: 81.

Soğdça “*xwat’yn / xwaten*” kelimesinden alıntı olduğu düşünülen Katun kelimesi aynı zamanda “han karısı” anlamına da gelmektedir. Ancak bu kelime zamanla “han” ile ilgisini kaybetmek suretiyle genel olarak kadını ifade etmek için kullanılan bir unvan olmuştur (Karahana, 2006: 4).

Bir başka görüşe göre ise *Katun* kelimesi, Eski Türkçede ve çağdaş Türk dillerinde katmak, eklemek, koymak anlamlarına gelen “kat” fiil kökünden türemiştir. Bu durumda katun kelimesi, kadının artık kocasıyla bir araya gelmek suretiyle yeni bir aile ve yeni bir eve dahil edilmiş olduğu anlamında kullanılmaktadır (Useev, 2012: 63-64).

Katun ile yakın anlama gelen “*Tarım*” kelimesi de asil kadınlar için kullanılan bir unvandır. *Tarım* unvanı daha çok tigin (şehzade) kızları için kullanılır (Kaşgarlı, 2014: 170). Hanım sultanlara ise “*Altun Tarım*” (Kaşgarlı, 2014: 171) unvanı verilir.

Hatundan bir derece aşağıda bulunan soylu hanımlar için “*Kunçuy*” unvanı kullanılmıştır. *Katun kunçuy* (Kaşgarlı, 2014: 451).

Çinceden alınan kunçuy kelimesi, Yenisey Yazıtlarında da eş ve kadın anlamlarında kullanılmıştır. Mesela yazıtların bir yerinde (E 6, 4) bu kelime “*kuydaki kunçuyınga adırıtım.*” (Evdeki eşimden ayrıldım.) şeklinde kullanılmaktadır (Useev, 2012: 58).

Kadınlara ait ünvanlardan birisi de *Oqlağu katun* (Kaşgarlı, 2014: 71), yani hanedan sülalesine mensup asil kadın tabiridir.

2.3. Giyim- Kuşama Ait Olan Kelimeler

Divan’da kadın giysileri, takıları ve buna benzer eşyalar için birçok kelimenin kullanıldığını görmekteyiz. Bunlardan bir kaçını şöyle sıralamak mümkündür:

Artıg: Kadın yeleği (Kaşgarlı, 2014: 48).

Bağırdak: Kadın göğüslüğü (Kaşgarlı, 2014: 220).

Büküm/mükim/mükün etük: Kadının giydiği ayakkabı (Kaşgarlı, 2014: 170).

Bürüncük: Yaşamak, burun ve aşağısını örten peçe. “*Uragut bürüncük urundu/ sarındı*” (Kaşgarlı, 2014: 99,223,276).

Didim: Gerdek gecesi gelinin giydiği taç (Kaşgarlı, 2014: 171).

Enlik: Allık, kadınların yanaklarını boyamak için kullandıkları kırmızı boya (Kaşgarlı, 2014: 57).

Etek: Etek. “*Eteklilik böz*” (Eteklilik kumaş). *Eteklilik*: Eteği olan elbise (Kaşgarlı, 2014: 32, 78).

Katunlanmak: Afrasyab soyundan gelmeyen bir kadının Katun (Hatun) elbisesi giymesi durumunda kullanılan bir kelimedir. “*Uragut katunlandı*” (Kaşgarlı, 2014: 435).

Önik: Kadınların kullandıkları ve keçi kılından yapılan sahte zülüf (Kaşgarlı, 2014: 68). “*Uragut öniklendi*.” Yani kadın keçi kılından zülüf taktı demektir (Kaşgarlı, 2014:136).

Örgüç/ Örcüg: Kadının saç örgüsü ve saç öbeği demektir (Kaşgarlı, 2014: 46, 51). “*Kız örgüçlendi*.” Yani kızın saç örgüsü oldu (Kaşgarlı, 2014: 136).

Saraguç: Başörtü, yaşmak (Kaşgarlı, 2014: 212). *Saraguçlanmak*: Başörtüsü takmak: “*Uragut saraguçlandı*” (Kaşgarlı, 2014: 435).

Sarın: Örtünmek. “*Uragut bürünçük sarındı*.” Yani kadın yaşmak örttü (Kaşgarlı, 2014: 276).

Terinçek: İnce kadın çarşafı (Kaşgarlı, 2014: 223).

Tod monçuk: Cariyelerin takındığı, parfüm ve miskten yapılmış boncuklara verilen ad (Kaşgarlı, 2014: 397).

Tolgap: Küpe. “*Yinçü tolgap*”: İnci küpe (Kaşgarlı, 2014: 320).

Ügmek: Altın veya gümüşten yapılan ve kadınların taktığı küpe ve kadın halkası (Kaşgarlı, 2014: 51, 137).

2.4. Cariye ve Hizmetçilere Ait Kelimeler

Divan’da hizmetçi, cariye veya buna benzer konumda olan kadınlar için kullanılan çok sayıda kelime vardır. Bunlardan önemlilerini şöyle sıralamak mümkündür:

As (Kaşgarlı, 2014: 38), *ay* (Kaşgarlı, 2014: 288), *awınçu* (Kaşgarlı, 2014: 68), *kaçaç* (Kaşgarlı, 2014: 319), *kırnak* (Kaşgarlı, 2014: 206), *kız* (Kaşgarlı, 2014: 142), *kusık* (Kaşgarlı, 2014:165), *kümüş* (Kaşgarlı, 2014:159), *kün* (Kaşgarlı, 2014: 255, 286, 305, 493, 525), *tal bodlug* (Kaşgarlı, 2014: 397, 404, 412), *yinçü /cinçü* (Kaşgarlı, 2014: 361), *yinçge kız* (Kaşgarlı, 2014: 142, 503).

Divan'da gelin giden kızlara hizmetçi olarak gönderilen cariyeler için de şu kelimeler kullanılmaktadır: *Egetlik karabaş* (Kaşgarlı, 2014: 78), *iget* (Kaşgarlı, 2014: 24), *mamu* (Kaşgarlı, 2014: 449).

Cariyelerle ilgili bir başka sözcük ise *Yalnu* kelimesidir. *Yalnu*, cariyelerin iple oynadığı bir oyun adı (Kaşgarlı, 2014: 502) olarak da tanımlanmaktadır.

2.5. Kadınlara Ait Sıfat ve Lakaplar

Divan'da kadınlarla ilgili olumlu veya olumsuz anlamlarda kullanılan birtakım lakap ve sıfatlara da rastlamaktayız. Bu lakap ve sıfatları şöyle sıralayabiliriz:

Beşiklik uragut: Emzirme çağında yani beşikte çocuğu olan kadın (Kaşgarlı, 2014: 223). Böyle bir kadına ayrıca *emiglig* (emzikli kadın) da denir: *Emiglig uragut küsegçi olur* yani emzikli kadın yemek için iştahlı olur (Kaşgarlı, 2014: 79, 134) demektir.

Kurtga: Kocakarı (yaşlı kadın). *Kurtga büdig bilmes, yirim tar dir*. Yani kocakarı oyun oynamasını bilmediği için yerim dar der (Kaşgarlı, 2014: 460).

Özök: Kadınlar için kullanılan ve temiz-pürüzsüz anlamına gelen bir lakap. Özü saf altın gibi temiz kadınlara *altun özök*, vücudu inci gibi pürüzsüz olana ise *ertini özök* (Kaşgarlı, 2014: 33) denir.

Yaldırık: Kadınların aşırı süslendiğini belirtmek için kullanılan bir kelimedir: *Yaldırık eşler* (süslü kadın). Günlük dilde *yaldırık* kelimesi leğen gibi kalaylanmış parlak şeyler için de kullanılır (Kaşgarlı, 2014: 526).

Cilveli kadın anlamında ise *oynak işler* tabiri kullanılmaktadır (Kaşgarlı, 2014: 59).

Ayrıca kadınlar için olumsuzluk ifade eden bazı kelimeler de bulunmaktadır. Mesela, *ekek*: fahişe, utanmazlık (Kaşgarlı, 2014: 37, 78, 134), *sürtük*: lezbiyen (Kaşgarlı, 2014: 208) ve *ersek*: orospu (Kaşgarlı, 2014: 51, 248) gibi kelimeler bunlardan birkaçıdır.

Oxşagu: Kadınlar için kullanılan bir lakap olup, oyuncak ve eğlenilecek kadın demektir (Kaşgarlı, 2014: 71).

Oynaş: Evli olmadığı halde başkasıyla sevişen kadınlar için kullanılır (Kaşgarlı, 2014: 59).

2.6. Hısım- Akrabalık Bağlarını Gösteren Kelimeler

Divan’da, hısım ve akrabalık ilişkileri içerisinde kadının konumuna göre nasıl adlandırıldığını aşağıdaki kelimelerle tespit edebiliyoruz:

Anne kelimesinin karşılığı olarak *ana*, (Kaşgarlı, 2014: 45) *ebe lepe* (Kaşgarlı, 2014: 41) ve *hana* (Kaşgarlı, 2014: 12) kelimeleri kullanılmaktadır.

Sütanne kelimesinin karşılığı olarak ise *awurta* (Kaşgarlı, 2014: 274) sözcüğü kullanılmaktadır.

Kız ve kız ile ilgili kelimeleri de şöyle sıralamak mümkündür:

Divan’da da *kız* kelimesi, günümüz Türkçesindeki aynı anlamı yanında cariye manasının da kullanılmıştır (Kaşgarlı, 2014: 142).

Üvey kız anlamında *baldır kız* (Kaşgarlı, 2014: 199) sözcüğü kullanılırken, besleme kız anlamında ise *ögey kıızı* (Kaşgarlı, 2014: 61) tabiri kullanılmıştır.

Divan’da kız kardeş anlamına gelen çok sayıda kelime bulunmaktadır. Bu durumun sebebi de kadının konumuna göre farklı isim ve sıfatlar verilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Kız kardeş ve onunla ilintili olan kelimeleri şöyle sıralamak mümkündür:

Anaçekeç: Bütün kavmin annesi imiş gibi akıllılık gösteren küçük kız demektir. Bu söz ona sevgi ifade etmek için kullanılır (Kaşgarlı, 2014: 25).

Eçelekeleze: Kadının büyük kız kardeşi, abla (Kaşgarlı, 2014: 42, 44, 351).

Baldız: Kadının en küçük kız kardeşi (Kaşgarlı, 2014: 200, 351).

Sinil: Erkeğin küçük kız kardeşi (Kaşgarlı, 2014: 200). Erkeğin küçük erkek kardeşine ise *ini* (Kaşgarlı, 2014: 200, 351) adı verilir.

Yurç: Kadının küçük erkek kardeşi (Kaşgarlı, 2014: 200, 351).

Kelin (Kaşgarlı, 2014: 174, 353) ve *egetlig* (Kaşgarlı, 2014: 78) kelimeleri gelin kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır.

Kükü/küküy: Teyze. *Küküiyüm keldi*: Teyzem geldi (Kaşgarlı, 2014: 447).

Namıja: Kadının küçük kız kardeşinin kocası, enişte (Kaşgarlı, 2014: 193). Büyük kız kardeşin kocasına ise *yezne* (Kaşgarlı, 2014: 363) adı verilir.

Yenge: Ağabeyin hanımı (Kaşgarlı, 2014: 503).

Tun: Kadının ilk sahip olduğu çocuk, eş gibi yakınları. *Tun kız*: ilk kız, *tun beg*: ilk eş (Kaşgarlı, 2014: 403, 404).

Tünüür: Kadının anne, baba ve kardeşi gibi yakınları (Kaşgarlı, 2014: 494).

Açı/eçi: Barsgan² lehçesinde “kocakarı” demektir (Kaşgarlı, 2014: 42).

2.7. Ünlem, Edat, Tavır ve Eda Belirten Kelimeler

Divan’da kadınların hal, tavır, eda ve bazı ünlem türünden söyledikleri bir takım kelimeler bulunmaktadır. Mesela, kadın beşikteki çocuğunu uyutmak için *balu balu* (Kaşgarlı, 2014: 447) şeklinde ninni türü bir ses çıkarır. Ayrıca bir şeyden utanan kadın bunu *yu* şeklinde bir ses çıkararak belli eder (Kaşgarlı, 2014: 440).

Yine kadının işve ve cilve yapmasını belirtmek için *kılınç* kelimesi kullanılır: *Üküş kılınçlanma*, yani çok cilve yapma (Kaşgarlı, 2014: 500). Bu kelime aynı zamanda huy ve ahlak anlamına da gelmektedir.

2.8. Evlilik, Boşanma ve Doğum Gibi Durumlara Ait Kelimeler

Kadının evlenip koca sahibi olması anlamında *beglenmek* (*uragut beglendi*) ve *erlenmek* (*uragut erlendi*) kelimeleri kullanılır (Kaşgarlı, 2014: 116, 302, 307).

Hiç evlenmemiş bakire kız için *kapaklıg kız* (Kaşgarlı, 2014: 218) ve *ev kızı* (Kaşgarlı, 2014: 142) tabirleri kullanılmaktadır.

Divan’da, kadının evleneceği erkekten almış/alacak olduğu malı ifade etmek için kullanılan kelimeler de vardır. Bunlar *başın* ve *kalın* kelimeleridir.

Başın, mihir (Kaşgarlı, 2014: 377) anlamına gelirken, *kalın* kelimesi daha çok başlık parası anlamında kullanılmaktadır. *Kalın birse kız alır*: Kim başlık parası verirse kızı alır (Kaşgarlı, 2014: 498).

Kadının mihirinden vazgeçtiğini ifade etmek için *yul* sözcüğü kullanılır: *Uragut başın yuldr*: Kadın mihirinden vazgeçti (Kaşgarlı, 2014: 377).

2 Barsgan, bugünkü Kırgızistan’ın Issık Göl İli sınırları içinde Issık Gölü’nün güney kıyısında küçük bir kasbadır. Divân-ı Lügati’t-Türk’deki bilgilere göre Barsgan, Afrasyab’ın oğlunun adı olup, Barsgan şehrinin kurucusudur. Bu şehir aynı zamanda Kaşgarlı Mahmud’un babasının şehridir (Kaşgarlı, 2014: 170, 190, 521).

Evlü çiftlerden kadın olanı ifade etmek için *kis* kelimesi kullanılır: *Anın kişi*: onun eşi, *ol kisi aldı*: o bir hanım aldı (Kaşgarlı, 2014: 143).

Dul kadın için *tul* (Kaşgarlı, 2014: 402), *tuğsak*, bazen ikisi birden *tul tugsak* (Kaşgarlı, 2014: 205) ve *koduz* kelimeleri kullanılmaktadır. Dul kadın ile evlenmeye ise *koduzlanmak* (Kaşgarlı, 2014: 157, 311) denir.

Kadının çocuk dünyaya getirmesi yani doğurmasını ifade etmek için *yeni/yini* kelimesi kullanılır: *Uragut yenidi/yinidi* (kadın doğurdu). Hayvanların doğurması ise, doğan varlığın ismiyle adlandırılır. *İnek buzağuladı*: İnek buzağıladı (Kaşgarlı, 2014: 386).

Kadının doğum sancısı tuttuğunu belirtmek için *iglenmek* kelimesi kullanılır: *Uragut iglendi*: Kadının doğum sancısı tuttu (Kaşgarlı, 2014: 117).

Kadın doğurduktan sonra karnından çıktığına inanılan ve hokkaya benzeyen şeye *umay* adı verilir. Umayın, ana karnındaki çocuğun yoldaşı olduğuna (Kaşgarlı, 2014: 61) inanılır.

2.9. Bedensel Özellikleri İfade Etmek İçin Kullanılan Kelimeler

Divan’da kadınların bedensel özelliklerine atfen birçok kelime kullanılmaktadır. Bu kelimelerden bir kısmını şöyle sıralamak mümkündür:

Beçel: Bızırı geniş kadın (Kaşgarlı, 2014: 169).

Çor: Ferci bitişik kadın. Çor uragut (Kaşgarlı, 2014: 397).

Sökrük: Kadının avret yeri (Kaşgarlı, 2014: 209).

Böksek: Kadının gerdanı (Kaşgarlı, 2014: 208).

2.10. Diğer Kelimeler

Divanu Lügâtî’ t-Türk’te yukarıda tasnif edilenler dışında kadın ile ilgili ayrıca şu kelimeler de kullanılmaktadır:

Talwır/ tolwır: Gelin çardağı. *Talwır talpırdı*: Gelin çardağı (örtüler) uçuştı (Kaşgarlı, 2014: 282).

Tutuklan: Kadının, önünde yürüyen ve kendisine koruyuculuk görevinde bulunan hadım bir erkek edinmesine denir. *Uragut tutuklandı*: Kadın koruyucu bir hadım edindi (Kaşgarlı, 2014: 310).

Yun: Ciğere yapışık olan bezemsi ve sadece kadınların yediği ete verilen isim (Kaşgarlı, 2014: 494).

3. Sonuç

Türk Milleti toplum, aile, iş hayatı ve sosyal statü bakımından binlerce yıl önce kadına layık olduğu değeri vermiş bir toplumdur. Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lüğâti't-Türk* adlı eserindeki kadın ile ilgili hemen her alanda bir ya da birçok kelimenin bulunması da bunun önemli bir göstergesidir. Eserdeki bilgilere baktığımızda, Türk toplumunda kadın ile ilgili hemen her şeyin rahatça konuşulduğu ve bundan da rahatsız olunmadığı izlenimini edinmekteyiz. Çünkü bugün bile kadınlar için mahrem olarak kabul edilen bazı kelimelerin Divan'da çok rahat bir biçimde kullanılması, toplumun medeni seviyesini göstermesi bakımından da önemlidir.

Kaynaklar

- Akün, Ömer Faruk (2002). “Kaşgarlı Mahmud”, *DİA*, C. 25, Ankara.
- Doğan, D. Mehmet (1992). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Rehber Yayınları.
- Güner, Nurhan (2013). “Kadınla İlgili Eski Türkçe Bir Kelime: Uragut”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/9 Summer: 2659-2669.
- Karahan, Akartürk (2006). “Tarihi Türk Dilinin Söz Varlığına Katkılar: Kadınla İlgili Kelimeler Üzerine”. *Bilkent Üniversitesi 1. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*. Ankara: 1-12.
- Kaşgarlı Mahmud (2014). *Divânü Lugâti't-Türk*. Haz. A. Bican Ercilasın-Z. Akkoyunlu, Ankara: TDK Yay.
- Turan, Osman (1995). *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkâresi Tarihi*. İstanbul.
- Useev, Nurdin (2012). “Köktürk Harfli Yenisey Yazıtlarındaki Kadını Bildiren Kelimelerin Anlamına Göre Eski Türklerde Kadın İmajı”, *Dil Araştırmaları Dergisi*. S. 11 Güz: 57-66.